

ЈОВАН ДЕЛИЋ

ПОЕЗИЈА СПРАМ КОЈЕ СЕ ВИДИ ВЕЧЕРАТИ

И обимом свога опуса, и тематском ширином и усмјереношћу својих пјесама, и вриједностима које остварује и које брани, и блискошћу његошевском надахнућу, и судбинском приврженошћу поезији која је из главе цијела народа, и статусом у књижевној критици и међу пјесничком публиком, и наградама којима је његова поезија досад освијетљена и овјенчана, Ђорђо Сладоје је достојан награде с Његошевим именом, и првим насловом *Горско̄ вијенца* у том имену – Извиискре Његошеве.

Седми по реду добитник ове данас престижне књижевне награде има иза себе библиотеку од четрнаест својих самосталних и кохерентних пјесничких књига – петнаеста је у настајању – не рачунајући ту књигу пјесама за дјецу и шест књига изабраних пјесама. А ако би се и ових седам књига прибројило, уз роман у стиховима у настајању, онда су то двадесет двије књиге од истога пјесника, што је не само респектабилан већ импресиван број пјесничких књига уједначеног, високог стандарда.

У овој прилици, на овом мјесту и у овом времену најпримјереније је да започнемо говор о Сладојевој поезији пјесмом о Његошу под насловом „Боли ли те?”. Испјевана је из перспективе лирског јунака – самог Његоша – коме свакодневно долазе љути Црногорци да пред њим развежу неку своју невољу, додијавајући му свакојаким питањима, али ти тешки, горки и пријеки људи имали су душу, самилост и саосјећање, показујући искрену и дубоку бригу за Владичину болест:

Час видим мученике, час хуље и комите
И благи шапат чујем – Владико боли ли те.

Владичини савременици су, ипак, били лафи, а шта су и ко су ови сада – наши савременици и браћа – нејасно је и самом Ње-гошу на оном свијету:

То ипак бјеху лафи вазда спремни да гину
Једнако за Косово за драчу и утрину
А шта је ово сада шапни ми Небесниче
Куда је ово пошло одакле ово ниче –
То што ми жврља по *Вијенцу* и *Лучи*
Мастилом од сурутке од пљувачке и жучи.

Сладоје не загађује пјесму баналном дневном политиком, али је вриједносни суд јасан и немилосрдан, изражен комбинацијом метафоре и метонимије.

Пјесник присно и људски топло доживљава Рождество. Нема рођења без суза и мајчиних порођајних болова, „па и долина ова у сузи сјакти”, а Богомајка се мучи као каква пастирица, Херцеговка:

У јаслама тихо јечи Богомати.

Рађање прати опасност од целата који слиједи благовјесника са истока. Рођењу Спаситеља слиједи покољ витлејемске дјече. Пјесник поентира вапајем за своју Херцеговину у мраку *каравека* мрачног и страшног двадесетог вијека, питајући се о судбини и изгледу на живот новорођене дјече у ратним и поратним приликама у Гацку и Стоцу:

Има ли иког налик Спасиоцу
Док мрзне у души и по свету мете
Да згреје у Гацку, утеши у Стоцу –
Ако се и тамо гласне неко дете.

Пјесник је благодарио Господу на даровима његове милости – на хљебу и поезији:

Напунио ми срце и строфе и бисаге
Ушухкао ме међу ближње ко у облаке благе,

па шта човјеку више треба у злом времену. Уз то га је ослободио негативних осјећања и неумјерених прохтјева:

Лишио си ме злобе похлепе и страха.

Захвалност се преображава у молитву и замолбу упућену Господу:

Али ме не лишавај ни кајања ни стида
Ако не чујем дете које у мраку рида
Ако се не осврнем на твоју живу рану
На убогог и болног и луду самохрану
Не дај ми да се стврднем или узнесем почем –
Без трунке самилости не остављај ме Оче.

Савез са собом и са Господом потпуно је успостављен. Са осталима ће лакше, чак и кад је привидно теже.

Гдје и у чему да нађе утјеху усамљени човјек?

У биљу и љубави, гдје ју је налазио и Милош Црњански. Биље, и кад је најситније, кад је зрно и сјеме, показује своју постојаност и тврду вјеру:

Ниједно се зрно не одриче Христа,

а свака биљка устаје и ниче на Божји знак, па се Вишњићев стих

Уста раја ко из земље трава

преображава у Сладојев:

Устала је трава кроз кости из раје,

којим се показује бескрајна надмоћ траве у својој снази и мудрости обнављања над човјеком пуним илузија да травом влада и господари. Чудо прољећног обнављања захватиће и пјесника: од његовог горког даха проклијаће још горчи пелин. Ипак је утјешна ова веза са биљем, утолико више што траје и на оном свијету:

А неко од мојих са онога света
Помаже да се глог докопа цвета.

Зато лирски субјекат и сади биље да би стекао храм и друштво. Примила се липа небесница тамо гдје друго дрво није могло, и у земљи и у души лирског субјекта; она је и црква, и кућа и мила сеја, а кад се уз њу посаде и два-три бора:

Ето горе
Романије

И из горе
Разговора.

Митско дрво призива митску планину, а два мита – цио спасоносни космос.

Има Ђорђо Сладоје и своје *словце љубве*. Релативно мали број љубавних пјесама пјесник објашњава својом стидљивошћу:

А ја сам узама стида у чвор гордости свезан
Праштај љубави моја што други говор не знам.

То је говор „на ком травке под снегом ћуте / И понорнице именом твојим загрцнуте”. Да ништа више није испјевао у славу љубави осим овога стиха, написао је много – херцеговачке понорнице загрцнуте су њеним именом. Трагови љубави се читају из росе као трагови срне и шумске дивљачи, чиме се потврђује нераскидива пјесникова веза с природом.

Сладоје је понекад склон деминутивима именица које су препознатљиви национални књижевни и културни симболи. Његошев наслов *Огледало српско* у Сладоја је наслов пјесничке књиге *Огледалце српско*, а наслов Деспота Стефана Лазаревића *Слово љубве* постао је у Сладоја *словце љубве*, преображен у мало, њежно словце љубави које настаје упорним испирањем златног муља из златоносне ријеке Пека:

А шта сам чинио друго васцелог худог века
Него у шкрапи душе као у муљу Пека
Испиро словце љубве, ловио сјај и ехо
Речи које су давно крштене твојим смехом.

Љубав је спасоносна и за пјесника и за његову поезију: „кад плану рукописи”, спасавала је и чувала стихове-погорелице, гријала у збјегу, и пјеснику и пјесмама сламку додавала „пред нале-тима Лете”. Глас којим га је љубав дозивала био је глас „у којем су трешње цвале”, што је слика достојна Црњанског и јапанске поезије, а знамо да је из Сладојеве баште. Али многи су у својој башти узалудно гајили трешње – цвијет им није пропјевао. Љубав ушушкава „гнездо стреје”, враћа „милост у Пилате”, кроти „страшне звери / Утваре што се у сну роје”.

„Бранећи изгубљено и жудећи за немогућим”, пјесник је прошао кроз својих шест деценија, мало сазнавши „о свету о људима још мање”; танак у вјери, тањи у имању:

У мањерци ми вера у завежљају имање.

Да не склизне у бездан нихилизма, чувају га љубав и тајна поезије као физички и метафизички ослонац. Такав ослонац може бити и облак распет на невидљивом крсту између Хума и Прење као поуздан знак Христове близине и присности; као што су то и „Косово клето / и цркве Метохије”, и друге велике духовне тврђаве, од Хиландара до ове у којој славимо Извиискру Његошеву и Сладојеву поезију, и њених 120 година под именом Светог Василија Острошког.

Хиландар је за Сладоја далек и недостижан, јер је пјесник „ни јагње ни звере” кренуло на литургију у локалну цркву „по свој гутљај наде и напитака вере”, са пуном свијешћу о тежини гријеха од ратне гаражи чађаве душе:

А за наше грехе несреће и муке
Мајчице Света мало су три руке
И можда је боље да до твога храма
По спас и милост душа пође сама
Јер ја сам препун пепела и гара
И не смем такав у сјај Хиландара.

Сјај Жиче доспио је до снијегом завијаних крошања Херцеговине, па је свјетлост својим сјајем проговорила у природи:

Зацељују земљи ране
Снег и цича
У крошњама хује псалми
Сјаји Жича.

Жички баштован моли за себе и за биљке о којима брине: за травке, различак, чокоте, безимено љековито биље за убоје на ране, хљебну муку, али и за осма врата на седмовратој крунидбеној Жичи, која би била отворена не за осмога краља, већ за нишче убоге. Они су једно од чуда и вриједности овога свијета; „јуродиви и нишчи / без хлеба и конака / који небеса држе и беду позлаћују / месечином и смехом / мада немају никог / ни тамо ни овамо / сем ветра и облака”, они у магновењу „на пусте чуке / таворску светлост своде”, преображавајући кршевити, голи, херцеговачки пејзаж у богојављенски. Тако пјева једино Сладоје; за њега је поезија насушна потреба душе. А грешну душу грије и црква Љубостиња:

Чим нас грејеш добра земљо што ти тиња –
Смрзла дуња или душа и у души Љубостиња.

Наша мала стара црква у Мостару подизана је у турском вак-ту, па је морала бити допола у земљу укопана. Сладоје вертикалу обрће и нашу цркву види укопану у небо:

Још чујем силазећи у ведрину дана
Из цркве што је у небо укопана.

Пјесник не може изоставити ни „Цркву на далеком брегу” свога завичаја. Све самља, жељна људи, окружена хумкама, она се пјеснику јавља у сну, преображена у мајчин лик:

Видим је у сну белу у материном лику
Шћућурену и саму на далеком ћувику.

Пјесмом „Јесте било Косовске вечере” и њеним насловом обе-снажују се пројектоване сумње у Косовски завјет. Косовски јунаци одлазе свјесно у жртву и погибију, „причешћени и заклетни”, а враћају се као „Небоноше / Заветници тихи свети” у сиромашну кро-вињару и земуницу, у душу људску „и у сузу божур-чашку”. Нај-важније је да су се вратили у пјесму, и из пјесме вјечно свијетле:

И у песму на дну које
Још се види вечерати.

Косово, средишња српска вриједност, историјска и митска, присутно је, а Срби из њега потиснути, па је „наша туга / Голема људска мука / Над којом гавран нам је / а сова ћутке кука”, а Сладоје из те туге пјева хуморно, иронично и не мање болно у славу косовских врабаца, који су постојани остали на страшном судном пољу, пошто су „побегли ждрали / и соколови сиви”, мрке вође, самозвани набијеђени јунаци. Врабац је са Сладојем ушао у српску поезију и узлетио изнад све рјеђега сивога сокола, готово ишчезлог крсташ орла и све чешћега гаврана. У знаку доминације врапца је крај XX и XXI вијека, и српско косовско ваздухопловство.

На предање из светосавске традиције ослања се пјесма „Нетрулежне јабуке”. Пјесник би – као некакав иновјерац што је чувао крушке и јабуке у ковчегу „у којем су мошти Светога Саве / По-нели на ломачу те далеке зиме” – „У шкрињи мироточној у светлом повесму” чувао „речи за песму” са надом у њихову нетрулежност, у чежњи за остварењем двају својих идеала: везу са светошћу и светосављем, и везу са традицијом и почелом.

Најзад, свијет завичаја у Сладојевој поезији оживљава у сли-кама културе, па су „куполе стегова сламних / у византијском

стилу”, а „тврђаве мравињака / и зарасле могиле” израђају из напуштеног простора дјетињства и младости, заједно са звуцима вратанаца на дворишту која „залупе треском и потом дуго цвиле”. У тој цвилежи чује се прекор напуштене куће и предака. Из истог свијета и времена долазе: „дуга ждребеће гриве / светлице-веве-рице / под стрехом врапчији сабор / пчелиње задужбине” изван и око куће, а из куће – „кућни светац на зиду”, и изнад куће, на кућном небу и „Сунце у чуду / застало понад света”.

Издајамо још само три пјесме да употпунимо слику дјетињства, дјечјег страха, драму одрастања, значај дјечјег виђења и двосмисленост завичаја. Пјесма „Велики прасак” јесте сонет о паду једне стаклене боце препуне воде и леда, коју је несрећни дјечак понео жедним косцима. Глатка, орошена боца је склизнула из руке, пала на шркиљац, „и уз грмљавину у безброј комада” се распала. То је, за дјечака, имало димензије космичког праска. Треба изаћи пред оца и жедне косце без воде. Учење одговорности је болно; одрастање још болније.

Балада „Доћи ће мени ујак” испјевана је из перспективе дјетета без заштите, кога муче авети, утваре и одраслији дјечаци. Сам и немоћан, дјечак се позива на тајанственог ујака, који никако да дође:

Доћи ће мени мој ујак
Па ћемо онда видети
Чији је тата патуљак
Ко ће се мајке стидети.

Ујак је митски јунак из планине Сомине и из мајчине приче и нарицања; он ће отуда „крила донети / и ону звезду најбељу”, што ће дјечака учинити супериорнијим над његовим мучитељима. Дјечак га види како промиче кроз кланац и иза облака, али му је сумњив мајчин плач при помену Сомине планине:

Ено у кланац замаче
Иза облака промину
Што ли се мајка заплаче
И куне клету Сомину.

Иако ујак у дјечјим очима може да помјера и прескаче планине, остаје чуђење што га нема да заштити угроженога сестрића, а то је њему лако кад је добар и моћан:

Он може подић Волујак
Прескочит преко Лелије

Доћи ће мени мој ујак
Ал што га нема где ли је.

Из дјечаковог монолога се слуги оно главно, а неизречено: ујак је погинуо у планини Сомини, а мајка од свога изгубљенога брата гради култ у дјечаковим очима и митску, моћну заштиту против утвара и малих дјечјих напасника.

Најзад, пјесма „Коњски пут”, која опозицијом коњ – вође успоставља хуморно-ироничан тон: кљусе, макар било и рага, и сака-то, и старо, и багљиво, супериорније је од вођа. Вође често воде у неповрат, а коњ увијек право кући:

Зато се држи коња
Сипљива слепа хрома
Кад нико не зна куда
Он каса право дома.

Друга опозиција је коњска глава (грива) – реп. Јачи се грабе за главу и гриву, а лирском Ти се савјетује да се држи репа:

Држи се за реп, синак
Док јачи гриву грабе
Кљусе је светионик
За уморне и слабе.

Кљусе је светионик, а коњски реп сиротињски компас који може доста да издржи. Држати се репа, значи вјеровати коњској беоњачи. Стари коњ је сародан, својатљив и милостив, посебно у невољи и мењави. Он ће, као и Кочићев дјед у приповиједи „Кроз мењаву”, постављати исто питање:

Кад маховина слаже
Залута северњача
Из долине и магле
Сја коњска беоњача.

Једино њој је знано
Куд сузне стазе воде
Из мењаве ћеш чути
Коњско – идеш ли роде?

Кућа као центар свијета и коњ, умјесто вођа, као водич до куће и онај који зна пут до свога историјског циља – то је прастара па-

тријархална идеологија која се супротставља идеолошким схемама у маглама и мећавама живота и историје.

Добро дошао, Ђорђо Сладоје, међу своје, под куполу никшићког Саборног храма Светога Василија Острошког, окићеног именима жртава херцеговачких устаника, који су дали своје животе за ослобођење Никшића; у храм који слави сто двадесет година службе Господу и сјутрашњој слави – Успењу Пресвете Богородице.

Нека ти је наздравље и на част Извиискра Његошева и да, вођен њоме, извијаш искре своје поезије спрам које се види вечерати.

Знам да су се многе душе на овој Петровој главици данас узвијале, али и оно душа око твоје завичајне цркве на ћувику и око твоје куће у Клињи код Улога, одакле допиру вјешти звуци дивнијех гусалах твога оца Спасоја и неугасли сјај мајчиних очију с онога свијета. Ти звуци трепере са струна твојих стихова, а мајчине очи гледају и гледаће из твоје пјесме и када наше очи згасну, као што ће и сестра сиња вјечно остати да „при звезди крвавој / на дар манастиру везе први завој”. А тебе ће чувати од одласка глас вољене жене, чији ехо долази „из оног далеког врта”, и Тијанин смијех од кога „ластанице / заборава сеобу / и ждралови се помету”, ово јединствено претпразничко славско и слављеничко књижевно вече у храму, на јединственом мјесту, и сјутрашњи свијетли празник, који ћемо, акобогда, прославити у светородној Пиви.

Будимо достојни ових свечаности у светињама!*

Уочи Госпојинадне 2020. године

* Беседа поводом доделе Награде Извиискра Његошева, у Храму Светог Василија Острошког у Никшићу, у Црној Гори, 27. августа 2020. године.